

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ (на матеріалі сучасного українського діалогічного дискурсу)

Стаття присвячена опису лексичних засобів вираження згоди на матеріалі діалогів із творів української літератури ХХ-ХХІ століть.

Ключові слова: взаєморозуміння, діалог, згода, лексичні одиниці.

Діалогічне мовлення виступає досконалою і результативною формою людської взаємодії. У процесі спілкування люди обмінюються думками, ідеями, передають свій настрій та почуття. Уміння підтримати розмову, погодившись із поглядом співрозмовника або поступившись йому, так само як уміння тактовно заперечити — визначають мовленнєву компетентність учасників розмови. Висловлення згоди є одним із комунікативних механізмів регулювання суспільних взаємин, у чому й полягає **актуальність** їхнього дослідження на матеріалі української та інших мов.

Категорія згоди та засоби її вираження добре досліджені в російській (праці О. О. Кибець [7], Т. Г. Михальчук [11] та ін.), англійській (праці І. М. Рудик [13], О. В. Фадєєвої [16], І. А. Штика [17], Т. П. Щедріної [18]), німецькій (праці Л. І. Масвської [10]) та французькій (праці Е. М. Андрієвської [1]) мовах.

Однак у вітчизняному мовознавстві висловлення згоди висвітлені лише принагідно, переважно в контексті розгляду їх як одиниць мовленнєвого етикету (праці Л. І. Клочко [8]) або як одного з механізмів подолання соціальних конфліктів і протиріч (праці А. Т. Ішмуратова [6]).

Окремі фрагменти аналізу маркерів взаєморозуміння знаходимо в наукових розвідках К. С. Симонової [14], П. С. Дудика [3], [4] та О. П. Куц [9].

Питання комплексного опису категорії згоди, її лінгвального статусу й системи вербальних засобів вираження, зокрема лексичних, залишилися поза належною увагою дослідників.

Мета цієї статті полягає в описі найуживаніших лексичних засобів вираження взаєморозуміння в діалозі. **Матеріалом для дослідження** стали твори українських письменників ХХ-ХХІ століть.

Лексичні засоби кооперативного дискурсу, або діалогічного дискурсу зі значенням згоди, підпорядковуються конкретним потребам спілкування, а саме досягненню гармонії між комунікативними партнерами.

Хоча висловлення згоди виступають маркерами збігу думок, поглядів і оцінок мовців щодо предмета розмови, вибір засобів вираження підтвердження не є довільним. Учасники діалогу-кооперації обирають лексичні засоби вираження кінцевої фази діалогу із урахуванням таких параметрів, як комунікативний статус співрозмовника, реєстр спілкування, характер і тривалість взаємин, канал зв'язку, за допомогою якого здійснюється діалог, тощо. При цьому мовець намагається „видобути” з кожної мовної одиниці максимальний ефект, керуючись нормою, власними вподобаннями, комунікативною компетенцією, особливостями сприйняття дійсності, манерою кодування і декодування інформації, а також враховуючи відтінок у значенні, що його він хоче передати — напр., підтвердити думку, схвалити дії адресанта чи тактовно заперечити, використавши унісонний елемент як плацдарм для розгортання власної думки, тощо.

В українському літературному діалогічному дискурсі лексичними засобами вираження згоди виступають, насамперед, іменники, прикметники, дієслова, прислівники, стверджувальні частки та вигуки.

Найчастотнішими лексичними маркерами згоди-підтвердження, за нашими спостереженнями, виступають стверджувальні частки *так, ага, еге, еге ж, ігі, угу, умгу, мугу, угумсь, авжеж (авже), аякже, атож, отож* та ін., що ємно заміщують увесь зміст реакції-підтвердження, одну або кілька предикативних одиниць залежно від ситуації мовлення, напр.: — *Так, по-вашому, значить, назрів час приходу Нового Месії?* — **Так!** (М. Хвильовий); — *Щось трапилось?* — **Ага** (Д. Прилюк); — *Згадаймо лишень, як харили [співачку] Мадонну...* — **Ігі** (Ірена Карпа); — *Відколи ти займаєшся спортом, твій апетит зростає з кожним днем.* — **Угу!** (О. Коломієць); — *Так ви кажете, що на ваш номерок вовк ніколи не вискочить?* — **Авжеж**

(М. Хвильовий); — *Ти ж сказала хрещеному, що папонька побіг вже по паспорт?* — **Аякже** (М. Куліш); — *Це ти, їй-право, як у воду дивишся.* — **Отож...** (Г. Тютюнник).

У сучасному діалогічному дискурсі поширеною є заміна стверджувальних часток запозиченими відповідниками, напр.: — *First time Sri Lanka* [англ. Спершу Шрі Ланка]? — **Єс!** (Ірена Карпа); — *Читали?* — **Yes**; — *У корів жили.* — **О'кей**; — *Тепе-е-ер послу-у-ухайте, я розпові-і-ім вам про Теха-а-ас / Я розпові-і-ім вам про теха-а-аське радіо-о-о-о...* — **О.К.** (С. Жадан).

Використання мовцями подібних запозичень — це „неминучий процес, необхідний для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам суспільства в спілкуванні” [5, 12]. Іншомовні лексеми обслуговують певні соціальні групи, що є його носіями або творцями [2, 95], та допомагають сформувати бажаний для їхнього продуцента мовний портрет. За умов обопільного розуміння співрозмовниками їхнього значення запозичені слова не сприймаються учасниками діалогу як чужорідні елементи, не потребують пояснень щодо форми і значення [15, 194].

У діалозі стверджувальні частки можуть замінюватися своїми розмовними варіантами — *м-да, ну да (а ну да, та ну да, ну да ж)*, напр.: — *Оппа, яка квартирка! Готіка!* — **М-да, мрачно...** (Ірена Карпа); — *Прогресивний?* — **Ну да, продвинутий** (С. Жадан); — *Так, значить, усього аж вісім рублів???* — **А ну да** (В. Винниченко).

Досить частотними засобами вираження згоди виступають прислівники (*абсолютно, безперечно, безсумнівно, безумовно, власне, воістину, дійсно, звичайно, звісно, зрозуміло, істинно, логічно, натурально, небезпрямінно, неодмінно, обов'язково, опридільонно, очевидно, природньо, справді, ясно* та ін.), що надають відтінку абсолютної переконаності комуніканта в реальності того або іншого факту, напр.: — *Мені здається, що я вчора така ж була, як і завжди.* — **Безперечно!**; — *Ти, Дімі, підтверджуєш це?* — **Звичайно**; — *Це ви нащот сьогоднішнього?* — **Звісно** (М. Хвильовий); — *І ти любив мене?* — **Зрозуміло. Як звір...** (У. Самчук); — *Як так сіятимемо — до осені вистачить.* — **Істинно** (Г. Тютюнник); — *...Уявляєш, висии собі в чужій куртці, а тебе при цьому ще й наркотиками годують.* — **Класно** (С. Жадан); — *Вона ж казала щось типу, що працює в барі.* — **Кльово** (Ірена Карпа); — *Заїдете до фельдшера?* — **Неодмінно** (М. Стельмах); — *Я гадаю, що ми зустрінемось увечері?* — **Обов'язково!** (М. Хвильовий); — *Вже ти, Юстино, дівка...* — **Опридільонно...** (В. Бабляк); — *Ти ще й не застерігався [від небезпечного сексу].* — **Природньо** (Ірена Карпа); — *Їм видніше.* — **Ясно, що видніше...** (Г. Тютюнник).

Іншою частотною комбінацією у вираженні згоди є поєднання часток із прислівниками та дієсловами (*а вже ж так, нехай і так, та ще й як, отож-бо й є, отак і є, отож-то й воно, отак і є, щось так, ще б пак, ще б ні, ще й як, то й добре, воно й гаразд* та ін.), напр.: — *Заради пораненого товариша зупинилися. Вночі вирушимо.* — **Отак і добре** (Г. Тютюнник); — *Я вже думав розвестись зі своєю через ці пісні — так діти...* — **Отож-то й воно...**; — *Пізнав?* — **Ще б не пізнати...** (О. Коломієць); — *Сумуєш за чоловіком?* — **Ще б ні...** (У. Самчук); — *Боже мій, як її побито.* — **Ще б пак!** (М. Хвильовий).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що характерним засобом демонстрації згоди є різнотипні вислови з лексемами *згода, правда, факт, річ* тощо, напр.: — *Ми все про війну... Хто знайде хорошу мирну тему, одержить у премію грудочку цукру. Згода?* — **Згода** (О. Коломієць); — *Чи це правда, що Головка Марійці освідчився?* — **Чистісінька правда** (Г. Цеглинський); — *Я як на покрову на призьбі сидів, так іще його [снігу] не було!* — **Правда ваша, діду, на покрову ще не було!** (Остап Вишня); — *Ви проти порядку?* — **Самозрозуміла річ** (І. Костецький); — *Там же стільки повирізали [кадрів із фільму].* — **Це ж факт, це факт, це ж видно на плівці** (Б. Жолдак).

Іменники на зразок *розумник, молодець*, як правило, маркують діалоги зі значенням згоди-схвалення, напр.: — *Я захищаю твою честь!* — **Молодець!**; — *Відпочинь хвилинку, підкріпись.* — **Ти справжній друг** (Л. Дмитерко).

Типовими засобами вираження згоди в дискурсі виступають модальні дієслова, дієслова на позначення інтелектуальної діяльності (*вірю, бажую, знаю, думаю, вгадав, догадався, бачив, читав, чув* та ін.), дієслова з конотаціями обіцянки, дозволу, співпереживання, моральної підтримки, припущення і примирення (*погоджуюсь, домовились, дозволяю, можна, постараюсь, не переживайте, владнається, допускаю, прощаю* та ін.), напр.: — *... Не буду перед тобою критись — хочу оповісником пройти Україну: будити людей, на Січ товариство кликати.* — **Вірю тобі і благословляю** (О. Коломієць); — *Завтра день молитви.* — **Я знаю** (П. Автомонов); — *Тут живуть наші родичі.* — **Так, пам'ятаю, пам'ятаю** (І. Кочерга); — *Знаєш?* — **Примітив** (О. Коломієць); — [Піту Брауну загрожує] **Довічне моральне катування: будинок для божевільних.**

— **Я передчував** (Л. Дмитерко); — *Все в порядку*. — **Я бачу, що в порядку** (А. Аграновський); — *Це ж не п'яниці чи божевільні радять, а вчені, інженери, філософи, юристи*. — **Читав** (О. Коломієць); — *Зараз набираєм до Німеччини на оборонну роботу*. — **Чув** (О. Довженко); — *То я радив вам посісти яку-небудь посаду..., ждати на ухвалу проєктів, а тим часом, може, написати іще пару нових...* — **Гаразд! Я згоджуюсь** (М. Куліш); — *До річі, валимо завтра пікетувати посольство твоєї родини матері?! — Домовилися* (Ірена Карпа); — *Пане суддя! Чи можу я в цій святині справедливості сказати своє останнє слово?* — **Можеш** (Мирослав Ірчан); — *Поклянись!* — **Клянусь!** (О. Коломієць); — *...Знаходьте, пане підполковнику, нашу нафту*. — **Постараюсь** (М. Стельмах); — *Можє справді утримаємося від кіно?* — **Схвалюю**; — *Одне слово, одержую в Березовому Гаю квартиру*. — **Поздоровляю** (Л. Дмитерко) тощо.

Рідше взаєморозуміння в діалозі виражається повною та короткою формою прикметника згодний, напр.: — *Ну, тоді слухай: давай конкретно обсудим. Згодний?* — **Згодний** (М. Хвильовий); — *Давай ми теж ще [вип'ємо по сто грам „на коня“], мені сьогодні так весело*. — **Згоден** (О. Коломієць).

Експресивними неспеціалізованими засобами актуалізації згоди зі значенням примусовості виступають вигуки *годі, чорт із тобою*, напр., у таких контекстах: [прохання рятувати пророка]: — *Але не забувайте, Кет, що ваше ім'я тісно зв'язане з іменем пророка. Сміх і глум з нього буде сміхом і глумом з вас. Ви в'яляете собі, як буде ганьбитись ваше ім'я по всіх газетах, як будуть лізти вам у душу, в усі ваші інтимності...* — **Годі! Я згоджуюсь** (В. Винниченко); — *По змозі з музикою [говори зі мною]*. — **Чорт з тобою. Давай її сюди, музику** (І. Костецький).

Часто відношення згоди передаються не поодинокими лексичним засобами, а їхніми комбінаціями та поєднаннями, що урізноманітнюють семантичні відтінки взаєморозуміння. Напр., повтор чи комбінація кількох стверджувальних часток або прислівників підсилюють ступінь переконаності адресата в істинності пропозиційного змісту попереднього висловлення. Категорична впевненість свідчить про те, що адресат підтверджує не тільки те, у що вірить, але й те, що достовірно знає, напр.: — *Збирали їхні записи, фотки, плакати, пам'ятаєте?* — **Так-так-так** (С. Жадан); — *Ти зачекаєш, поки він під'їде?* — **Так, звичайно, звичайно** (Є. Кононенко); — *Тут цілковито нема чого їсти*. — **Власне, власне!**; — *Вам дуже хочеться туди?* — **Чи мені хочеться? Конечно. Безсумнівно. Невідклично** (І. Костецький).

Інтенсифікації згоди слугує повторення та комбінації дієслів та їхнє посилення іншими лексико-граматичними засобами, напр.: — *Та ви що, не чули? Війна*. — **Знаю. Знаю, що війна** (А. Аграновський).

Результати проведеного дослідження дають змогу окреслити найістотніші засоби вираження взаєморозуміння в царині лексикології. В українському літературному діалогічному дискурсі значення згоди з попереднім висловленням співрозмовника передається за допомогою іменників зі значенням схвалення та підтвердження, дієслів мислення, мовлення, буття, відчуттів й сприймання, сподівання, дієслів на позначення почуттів і психічного стану, дієслів із конотаціями обіцянки, дозволу, співпереживання, моральної підтримки, припущення та примирення тощо, прикметників, прислівників, стверджувальних часток і вигуків. Зазначені засоби вираження взаєморозуміння можуть поєднуватися між собою, утворюючи різноманітні комбінації, що здатні послаблювати чи посилювати значення згоди, урізноманітнювати його семантичні відтінки.

Перспективним вбачається подальше дослідження діалогічних єдностей зі значенням згоди в етнокультурному й гендерному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська Е. М. Інтонаційне вираження категорії згоди / незгоди у французькому діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 „Романські мови” / Е. М. Андрієвська. — К., 2001. — 20 с.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Дзюбишина-Мельник // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : наук. конф., 28-29 травня 2001 р. : матеріали. — К., 2002. — С. 94-99.
3. Дудик П. С. Слова-речення ТАК, НІ та їх синоніми / П. С. Дудик // Українська мова і література в школі. — 1972. — № 4. — С. 25-32.
4. Дудик П. С. Стверджувальні слова-речення / П. С. Дудик // Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. — К.: Наукова думка, 1973. — С. 217-225.
5. Єрмоленко С. С. Мова в культурі народу (план-проспект) / С. С. Єрмоленко, Т. А. Харитонова, О. Б. Ткаченко, Г. М. Яворська, В. А. Ткаченко, А. М. Шамота // Мовознавство. — 1998. — № 4-5. — С. 3-17.
6. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / А. Т. Ішмуратов. — К.: Наукова думка, 1996. — 190 с.

7. Кибец О. О. Дискурсивные слова *действительно, в самом деле, на самом деле, именно* как эпистемические и риторические аспекты их функционирования : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 „Русский язык” / О. О. Кибец. — Х., 2002. — 177с.
8. Клочко Л. И. Похвала в ряду родственных речевых актов в английском языке / Л. И. Клочко // Комуникативні та когнітивні проблеми дискурсу. — Х. : Лівий берег, 2001. — С. 47-56.
9. Куц О. П. Категорія ствердження і заперечення в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. П. Куц. — Д., 2002. — 16 с.
10. Маєвська Л. І. Макромовленнєвий акт взаєморозуміння: засоби об'єктивізації та прагматичний контекст (на мат. суч. нім. мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Л. І. Маєвська. — К., 2004. — 20 с.
11. Михальчук Т. Г. Стилистическое использование форм категории согласия — несогласия в книжных стилях речи и художественных произведениях советских писателей первого послеоктябрьского десятилетия : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / Т. Г. Михальчук. — Минск, 1986. — 19 с.
12. Рудик І. М. Комуникативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди / незгоди в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / І. М. Рудик. — Х., 2000. — 20 с.
13. Симонова К. С. Функції стверджувальних часток в українській мові / К. С. Симонова // Українська мова та література в школі. — 1980. — № 11. — С. 18-22.
14. Ткаченко О. Б. Запозичені слова / О. Б. Ткаченко // Українська мова: енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова) [та ін.]. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 194.
15. Фадеева О. В. Конфлікт і згода в мовленнєвому спілкуванні: сучасний стан лінгвістичних досліджень / О. В. Фадеева // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр. — К., 2002. — № 8. — С. 338-342.
16. Штик І. А. Семантико-функціональні особливості висловлювань, що передають згоду або незгоду (на матеріалі англійської мови) [Електронний ресурс] / І. А. Штик // Вісник Запорізького державного університету. — 2000. — № 1. — Режим доступу: www.zsu.zp.ua/herald/herald.php?lang=ukr&dest=catalog...
17. Щедрина Т. П. Функционально-семантическое поле “согласие” в современном английском языке : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Т. П. Щедрина. — О., 1984. — 16 с.

Статья посвящена описанию лексических средств выражения согласия на материале диалогов из произведений украинской литературы XX-XXI веков.

Ключевые слова: взаимопонимание, диалог, лексические единицы, согласие.

The article is devoted to the description of lexical means of consent. Ukrainian fiction of XX-XXI centuries served as source of speech act examples.

Key words: consent, dialogue, lexical units, mutual understanding.